

## SPIS TREŚCI

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| WYKAZ SKRÓTÓW .....                                                  | 9   |
| WSTĘP .....                                                          | 11  |
| 1. Przedmiot i zakres badań .....                                    | 11  |
| 2. Podstawa źródłowa .....                                           | 12  |
| 3. Cel pracy i problemy badawcze .....                               | 13  |
| 4. Stan badań .....                                                  | 14  |
| 5. Układ pracy .....                                                 | 18  |
| I. ZAGADNIENIA OGÓLNE .....                                          | 20  |
| 1. Pojęcie i elementy infrastruktury .....                           | 20  |
| 1.1. Pojęcie infrastruktury miejskiej .....                          | 20  |
| 1.2. Elementy infrastruktury miejskiej .....                         | 26  |
| 1.2.1. Akwedukty .....                                               | 26  |
| 1.2.2. Ulice i chodniki .....                                        | 34  |
| 1.2.3. Kanalizacja .....                                             | 42  |
| 1.2.4. Świątynie .....                                               | 46  |
| 1.2.5. Budynki termalne i inne obiekty użyteczności publicznej ..... | 54  |
| 2. Znaczenie terminu <i>cura urbis</i> .....                         | 62  |
| 3. Pochodzenie i początki <i>cura urbis</i> .....                    | 65  |
| 4. Podsumowanie .....                                                | 75  |
| II. <i>CURA URBIS</i> W RZYMIE W OKRESIE REPUBLIKI .....             | 76  |
| 1. Uwagi wprowadzające .....                                         | 76  |
| 2. Cenzorzy .....                                                    | 76  |
| 2. Edylowie .....                                                    | 109 |
| 4. Pretorzy .....                                                    | 135 |
| 5. <i>Quattuorviri viis in urbe purgandis</i> .....                  | 140 |
| 7. Podsumowanie .....                                                | 143 |

|                                                                               |     |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----|
| III. <i>CURA URBIS</i> W RZYMIE W OKRESIE PRYNCYPATU . . . . .                | 145 |
| 1. Uwagi wprowadzające . . . . .                                              | 145 |
| 2. <i>Curatores aquarum</i> . . . . .                                         | 149 |
| 2.1. Cechy urzędu . . . . .                                                   | 149 |
| 2.2. Zakres kompetencji . . . . .                                             | 158 |
| 3. <i>Curatores aedium sacrarum et operum locorumque publicorum</i> . . . . . | 166 |
| 4. <i>Curatores riparum et alvei Tiberis</i> . . . . .                        | 177 |
| 4.1. Cechy urzędu . . . . .                                                   | 177 |
| 4.2. Zakres kompetencji . . . . .                                             | 185 |
| 5. <i>Curatores viarum</i> . . . . .                                          | 188 |
| 6. <i>Procuratores</i> . . . . .                                              | 195 |
| 5. Podsumowanie . . . . .                                                     | 208 |
| ZAKOŃCZENIE . . . . .                                                         | 211 |
| INDEKS ŹRÓDEŁ . . . . .                                                       | 218 |
| OPRACOWANIA ŹRÓDEŁ . . . . .                                                  | 227 |
| WYKAZ LITERATURY . . . . .                                                    | 228 |
| SUMMARY . . . . .                                                             | 248 |

## WYKAZ SKRÓTÓW

|                                          |                                                                                                                                                               |
|------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| AJP                                      | American Journal of Philology, Baltimore 1880-                                                                                                                |
| Annales UMCS                             | Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G, Lublin 1954-                                                                                         |
| ANRW                                     | Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Geschichte und Kultur im Spiegel der neueren Forschung, red. H. Temporini, Berlin-New York 1972-                  |
| Arctos                                   | Arctos. Acta Philologica Fennica, Helsinki 1954-                                                                                                              |
| Athenaeum                                | Athenaeum. Studi periodici di letteratura e storia dell'antichità, Pavia 1958-                                                                                |
| BICS                                     | Bulletin of the Institute of Classical Studies, London 1955-                                                                                                  |
| BIDR                                     | Bullettino dell'Istituto di diritto romano Vittorio Scialoja, Roma 1888-                                                                                      |
| Caesarodunum                             | Caesarodunum. Institut d'études latines de la Faculté des lettres et sciences humaines d'Orléans-Tours, Tours, 1967-1995                                      |
| CQ                                       | The Classical Quarterly. New Series, London 1951-                                                                                                             |
| CPH                                      | Czasopismo Prawno-Historyczne, Poznań-Warszawa 1948-                                                                                                          |
| Diritto@Storia                           | Diritto@Storia. Rivista internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana, <a href="http://www.dirittoestoria.it/">http://www.dirittoestoria.it/</a>   |
| EI                                       | Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, Roma 2002                                                                                                  |
| FIRA                                     | Fontes iuris romani anteiustiniani in usum scholarum ediderunt S. Riccobono, J. Baviera, C. Ferrini, J. Furlani, V. Arangio-Ruiz, I-III, Florentiae 1940-1943 |
| Folia Societatis Scientiarum Lublinensis | Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego: Folia Societatis Scientiarum Lublinensis, Lublin 1963-                                                            |
| Hermes                                   | Hermes. Zeitschrift für Klassische Philologie, Berlin 1866-                                                                                                   |

|                           |                                                                                              |
|---------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|
| HSCP                      | Harvard Studies in Classical Philology, Cambridge 1890-                                      |
| Index                     | Quaderni camerti di studi romanistici, International Survey of Roman Law, Napoli 1970-       |
| IVRA                      | Iura. Rivista Internazionale di Diritto Romano e Antico, Napoli 1950-                        |
| Ius Antiquum              | Ius Antiquum. Древнее право, 1996-                                                           |
| JRS                       | Journal of Roman Studies, London 1911-                                                       |
| Klio                      | Klio. Beiträge zur alten Geschichte, Berlin 1901-                                            |
| Labeo                     | Labeo. Rassegna di diritto Romano, Napoli 1955-                                              |
| MEFRA                     | Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité, Rome 1971-                                 |
| NNDI                      | Novissimo Digesto Italiano, Torino 1957-1970                                                 |
| OIR                       | Orbis Iuris Romani. Journal of Ancient Law Studies, Trnawa 1995-                             |
| RE                        | Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1894-       |
| RGDR                      | Revista General de Derecho Romano, 2004-                                                     |
| RISG                      | Rivista italiana per le scienze giuridiche, Roma 1886-                                       |
| RIDA                      | Revue internationale des droits de l'antiquité, Bruxelles 1948-                              |
| Rivista di Diritto Romano | Rivista di Diritto, Milano 1991-                                                             |
| SDHI                      | Studia et Documenta Historiae et Iuris, Roma 1935-                                           |
| ZNUJ, Prace Prawnicze     | Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1959-                                   |
| Przegląd Bydgoski         | Humanistyczne Czasopismo Naukowe, Bydgoszcz 1933-1939, kontynuacja od 1996-                  |
| TSDP                      | Teoria e Storia del Diritto Privato, Napoli 2008-                                            |
| ZSS                       | Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, Weimar 1880- |

## WSTĘP

### 1. Przedmiot i zakres badań

Dla współczesnego człowieka spragnionego wiedzy na temat dziejów ludzkości oraz osiągnięć cywilizacji, Rzym jest jednym z miejsc, do których w pierwszej kolejności skieruje swoje kroki. *Forum Romanum*, Koloseum, Panteon czy termy Karakalli są powodem do zachwytu nad pięknem, pomysłowością i kunsztem budowy starożytnych Rzymian. Zastanawiamy się nad tym, kto wznosił te budowle, komu i do czego służyły oraz jakie były ich losy. Rzadziej natomiast zadajemy sobie pytanie, dzięki komu przetrwały one aż dwa tysiące lat. Kto dbał o ich stan, renowację, a także kto finansował prace remontowe, a więc – jak powiedziałby człowiek dwudziestego pierwszego wieku – kto troszczył się o miejską infrastrukturę? Z kolei zainteresowany tą kwestią mieszkaniec Rzymu spytałby o to, *qui urbem curabat*, czyli kto sprawował nad nim pieczę. Jakkolwiek skądinąd wiadomo, że w obu przypadkach pytający zainteresowany jest ustaleniem podmiotu czuwającego nad poszczególnymi elementami infrastruktury Miasta, to jednak pytanie o *cura urbis* obejmuje inne jeszcze aspekty miejskiego życia. Wynika to z wieloznaczności tego wyrażenia, które w ujęciu szerokim oznaczało dbałość o porządek i bezpieczeństwo w mieście. Taka treść *cura urbis* implikuje dwa węższe jej znaczenia – *cura urbis sensu stricto* i *custodia urbis*. Pierwsze mieściło w sobie troskę o czystość i stan sanitarny miasta, porządek na ulicach, przejezdność, jak również stały dostęp do wody pitnej i odpływ nieczystości. Z kolei *custodia urbis* polegała na zapewnianiu spokoju oraz bezpieczeństwa publicznego w obrębie miasta, zapobieganiu zamieszkom, tumultom, występkom i innym nieprawościom, do jakich dochodziło w miejscach publicznych.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest wyłącznie *cura urbis* w ujęciu węższym oraz sprawujące ją służby publiczne. Dlatego

kwestie dotyczące uprawnień administracyjno-policyjnych urzędników zostaną celowo pominięte, a ewentualne wzmianki o nich będą miały znaczenie jedynie marginalne.

Ramy czasowe badań obejmują okres republiki i pryncypatu, a zwłaszcza lata panowania Oktawiana Augusta.

## 2. Podstawa źródłowa

Katalog źródeł dostarczających informacji na temat organizacji czy zasad sprawowania *cura urbis* w Rzymie, jakim współcześnie dysponujemy jest dość okazały. Niemniej, często są to przekazy jedynie fragmentaryczne, co utrudnia ich interpretację.

Do najważniejszych źródeł prawniczych, jakie posłużyły do omówienia niniejszego zagadnienia, należą dość liczne fragmenty Digestów justyniańskich.

Bardzo istotne okazały się również źródła epigraficzne, a w szczególności ustawa municypalna – *Tabula Heracleensis* (*lex Iulia municipalis*) dostarczająca informacji o rozwiązaniach prawnych w zakresie pieczy nad miastem w okresie republiki rzymskiej. Ponadto wykorzystano różnego rodzaju pojedyncze inskrypcje.

Niezwykle cennym źródłem wiedzy są dwa dzieła z okresu pryncypatu. Jedno to rozprawa historyczna *Ab Urbe condita* Liwiusza pisana za panowania Augusta. Drugie to pochodzący z okresu rządów cesarza Nerwy traktat Frontinusa *De aquaeductu urbis Romae*, wprowadzający w tajniki techniki budowlanej i inżynierii Rzymian, jak również prawne regulacje korzystania i ochrony wodociągów. Ponadto ważnych informacji dostarczyli Warron, Cyceon, Pliniusz Starszy, Swetoniusz, Tacyt i Festus. Nie mniej istotne są prace autorów greckich, a wśród nich Polibiusza, Dionizjusza z Halikarnasu, Plutarcha, Kasjusza Diona, Appiana z Aleksandrii, a także dzieło Zonarasa. Pomocne, szczególnie dla poznania warunków życia oraz stosunków społeczno-kulturalnych i obyczajowych panujących w Rzymie okresu republiki i pryncypatu, są też utwory poetyckie, w tym satyryczne oraz epigramaty takich autorów, jak Horacego, Marcjalisa czy Juwenalisa.

### 3. Cel pracy i problemy badawcze

Celem niniejszego opracowania jest ustalenie, czy w starożytnym Rzymie doby republiki i pryncypatu istniały, podobnie jak w czasach współczesnych, odrębne organy administracji publicznej odpowiedzialne za poszczególne działy miejskiej infrastruktury. Innymi słowy, czy w odniesieniu do tego okresu dziejów Rzymu można mówić o istnieniu oddzielnego sektora administracji zajmującego się wyłącznie tymi sprawami. W związku z tym niezbędne będzie przede wszystkim ustalenie tego, kto wypełniał zadania wynikające z *cura urbis*, a więc troszczył się o zapewnianie Miastu wody pitnej, kto kontrolował czystość i porządek na ulicach, a kto czuwał nad stanem jego budowli.

Celem udzielenia odpowiedzi na postawione pytania, w pracy ukazana zostanie geneza i rozwój urzędów *curatores* odpowiedzialnych za infrastrukturę Rzymu oraz ich znaczenie w okresie republiki i pryncypatu. Punktem wyjścia rozważań jest zaś teza, w myśl której początki działalności poszczególnych *curatores* sięgają republiki, a nie, jak podaje się w literaturze współczesnej czy nawet w niektórych tekstach pisarzy antycznych, wczesnego okresu panowania Oktawiana Augusta, któremu też częstokroć przypisuje się powołanie pierwszych kuratorów.

Z uwagi na to, że przedmiotem badań jest geneza i rozwój wspomnianych urzędów, praca dzieli się na dwie części, a podstawą tego podziału jest okres historyczny, w którym one funkcjonowały, tj. republika i pryncypat. Tezą wiodącą w pierwszej części rozprawy jest założenie, iż trzon tych urzędów powstał w republice, a związane z nimi funkcje pełnili wówczas edylowie i cenzorzy, a także urzędnicy pomocniczy – *quattuorwirovie*.

Celem badań jest w związku z tym wykazanie roli, jaką obok dużej ilości innych obowiązków (często o całkowicie odmiennym charakterze), pełnili ci *magistratus* w zakresie pieczy nad Miastem. Dla pełnego naświetlenia problemu istotne będzie również zwrócenie uwagi na inne poza wymienionymi urzędy, które w jakimkolwiek stopniu były zaangażowane w realizowanie zadań wynikających z *cura urbis*. Takim urzędnikiem był pretor.

Z kolei głównym celem badań prowadzonych w drugiej części niniejszej rozprawy jest scharakteryzowanie poszczególnych urzędów kuratorów oraz szczegółowe opisanie ich kompetencji. Dużą wagę będzie przykładać się do tego, aby ukazać ciągłość istnienia kurateli Miasta od czasów republiki po pryncypat. Dlatego jednym z założeń jest ustalenie, czy August słusznie nazywany jest twórcą urzędów *curatores*, czy może raczej winno się go uważać za tego, kto doprowadził do ich zinstytucjonalizowania. Podstawy, które posłużą do zbadania, które z tych twierdzeń jest słuszne, są dwie. Jedną stanowi treść kompetencji poszczególnych kuratorów, jakie przejęli oni od *magistratus* republikańskich. Druga zaś wiąże się z faktem, że niektóre z kuratel miejskich funkcjonowały już w republice, jakkolwiek wtedy jeszcze traktowano je jako urzędy nadzwyczajne. Jednak we wczesnym pryncypacie przekształciły się one w urzędy stałe o szerokich kompetencjach, do czego przyczyniło się usuwanie ze sceny politycznej bądź osłabianie znaczenia niektórych urzędów republikańskich, wśród nich cenzorów czy edylów.

## 4. Stan badań

Problematyka dotycząca sprawowania pieczy nad miastem była częstym przedmiotem zainteresowań badaczy zgłębiających tajniki rzymskiego świata antycznego. Prawidłowe funkcjonowanie miasta, a zwłaszcza Rzymu, miało niebagatelne znaczenie dla całego Imperium. Częstokroć bowiem inne miasta podbijane bądź zakładane przez Rzymian były administrowane na zasadach analogicznych do tych, jakie panowały w stolicy. Dlatego też zainteresowanie problematyką *cura urbis* wykazują nie tylko romaniści, ale także badacze studiujący historię starożytnego Rzymu<sup>1</sup> oraz jego obyczaje i kulturę<sup>2</sup>. O *cura*

---

<sup>1</sup> L. HOMO, *Rome impériale et l'urbanisme dans l'antiquité*, Paris 1951; A. ZIÓŁKOWSKI, *Historia Rzymu*, Poznań 2004; H.H. SCULLARD, *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, London-New York 2007.

<sup>2</sup> CH. BRUUN, *The Water Supply of Ancient Rome. A Study of Roman Imperial Administration (Commentationes Humanarum Litterarum. 93)*, Helsinki 1991; G.S ALDRETE, *Daily Life in the Roman City: Rome, Pompeii, and Ostia*, Westport 2004; M. BEARD,



*urbis* bardzo często wzmiankują w swoich pracach także archeolodzy<sup>3</sup> oraz historycy sztuki czy inżynierii<sup>4</sup>.

Z kolei do autorów, którzy w swoich publikacjach omówili prawne aspekty funkcjonowania *cura urbis* należą m.in. M. Hainzmann<sup>5</sup>, A. Palma<sup>6</sup>, A. Di Porto<sup>7</sup>, W. Eck<sup>8</sup>, K. Geißler<sup>9</sup>, M. Peachin<sup>10</sup>, F. Vallocchia<sup>11</sup>. Zagadnienie to zostało także dość szeroko poruszone w monumentalnych dziełach poświęconych historii ustroju i prawa rzymskiego autorstwa Th. Mommsena<sup>12</sup> czy W. Kunkla i R. Wittmanna<sup>13</sup>.

O wiele mniejsze było i jest zainteresowanie tą problematyką na gruncie romanistyki polskiej. Najwięcej, jak dotąd, uwagi poświęcił jej M. Kuryłowicz<sup>14</sup> w swoich publikacjach na temat urzędu edyla

---

*Pompeii. The Life of a Roman Town*, London 2008, przekład polski: N. RADOMSKI, *Pompeje. Życie rzymskiego miasta*, Poznań 2010.

<sup>3</sup> M. BIERNACKA-LUBAŃSKA, *Starożytne akwedukty rzymskie*, Warszawa 1959 (Prace Zakładu Archeologii Antycznej IHKM PAN, z. 15); TEJZE, *Zaopatrzenie Rzymu w wodę za Augusta*, [w:] *Rzym na przełomie republiki i cesarstwa*, red. W. WRZESIŃSKI, Wrocław 1988, s. 16-25.

<sup>4</sup> P.J. AICHER, *Guide to the Aqueducts of Ancient Rome*, Illinois 1995; G. DE KLEIJN, *The Water Supply of Ancient Rome. City Area, Water and Population*, Amsterdam 2001; R.H. RODGERS, *Frontinus. De aquaeductu urbis Romae*, Cambridge 2004; A.T. HODGE, *Roman Aqueducts & Water Supply*, London 2008.

<sup>5</sup> M. HAINZMANN, *Untersuchungen zur Geschichte und Verwaltung der stadtrömischen Wasserleitungen*, Wien 1975.

<sup>6</sup> A. PALMA, *Le 'curae' pubbliche. Studi sulle strutture amministrative romane*, Napoli 1980.

<sup>7</sup> A. DI PORTO, *La tutela della 'salubritas' fra editto e giurisprudenza*, I, *Il ruolo di Labeone*, Milano 1990.

<sup>8</sup> W. ECK, 'Cura viarum' und 'cura aquarum publicorum' als kollegiale Ämter im frühen Prinzipat, «Klio» 74/1992, s. 237-245.

<sup>9</sup> K. GEIBLER, *Die öffentliche Wasserversorgung im römischen Recht*, Berlin 1998.

<sup>10</sup> M. PEACHIN, *Frontinus and the 'curae' of the 'curator aquarum'*, Stuttgart 2004.

<sup>11</sup> F. VALLOCCHIA, *Studi sugli acquedotti pubblici romani*, I. *La struttura giuridica*; II. *L'organizzazione giuridica*, Napoli 2012.

<sup>12</sup> TH. MOMMSEN, *Römisches Staatsrecht*<sup>3</sup>, II.1, (przedruk Graz 1952).

<sup>13</sup> W. KUNKEL, R. WITTMANN, *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik*, München 1995.

<sup>14</sup> M. KURYŁOWICZ, 'Loca aedilem metuentia' (Sen. *De vita beata* 7.1.3). Z działalności edylów rzymskich na rzecz ochrony porządku i moralności publicznej, «Annales

kurulnego. Cennym źródłem poznania zadań tych i innych miejskich urzędników republikańskich jest tłumaczenie i komentarz B. Sitka<sup>15</sup> do ustawy *Tabula Heracleensis*. Z kolei wiedzę na temat zadań cenзорów w ramach sprawowanej przez nich pieczy nad Miastem pozwala pogłębić niedawna monografia A. Tarwackiej<sup>16</sup>.

Ważnych informacji na temat *cura urbis* w okresie pryncypatu dostarczają także publikacje S. Rucińskiego<sup>17</sup>, a w szczególności jego monografia poświęcona prefektowi miasta<sup>18</sup>. Ta ostatnia była również bardzo pomocna podczas prowadzenia niniejszych badań. S. Ruciński zajmuje bowiem podobne, jak reprezentowane w tej rozprawie stanowisko na temat istoty *cura urbis* oraz podkreśla konieczność odróżnienia jej od *custodia urbis*, którą słusznie uważa za termin o wiele węższy znaczeniowo<sup>19</sup>.

---

UMCS» Sec. G Ius 32-33/1985-1986, s. 123-135; TENŻE, *Działalność karno-administracyjna edylów rzymskich w sprawach handlowych*, «ZNUJ» Prace Prawnicze, 125/1989, Kraków 1989, s. 65-77; TENŻE, 'Tresviri capitales' oraz edylowie rzymscy jako magistratury policyjne, «Annales UMCS» Sec. G Ius 40/1993, s. 71-79; TENŻE, *Zur Marktpolizei der römischen Adilen*, [w:] *Au-delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Wołodkiewicz*, II, Warszawa 2000, s. 439-456; TENŻE, *Nadzór magistratur rzymskich nad porządkiem publicznym*, [w:] *Bezpieczeństwo i porządek publiczny – historia, teoria, praktyka; Konferencja naukowa. Hadle Szklarskie, 26 września 2003 r.*, red. E. URA, Rzeszów 2003, s. 43-49; TENŻE, *Zur Tätigkeit der römischen Adilen, Teil III*, «OIR» 9/2004, s. 89-104.

<sup>15</sup> B. SITEK, 'Tabula Heracleensis' ('Lex Iulia municipalis'). *Tekst. Tłumaczenie. Komentarz*, Olsztyn 2006.

<sup>16</sup> A. TARWACKA, *Prawne aspekty urzędu cenзора w starożytnym Rzymie*, Warszawa 2012, s. 270-306.

<sup>17</sup> S. RUCIŃSKI, *Ochrona porządku publicznego w Rzymie we wczesnym cesarstwie*, [w:] *Miasto w starożytności. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Poznań, 19-21 września 2002r.*, red. L. MROZEWICZ, K. BALBUZA, Poznań 2004, s. 253-267; TENŻE, *Sposoby ochrony porządku publicznego w republikańskim Rzymie*, «Przegląd Bydgoski», 18/2007, s. 51-67.

<sup>18</sup> S. RUCIŃSKI, 'Praefectus Urbi'. *Strażnik porządku publicznego w Rzymie w okresie wczesnego Cesarstwa*, Poznań 2008.

<sup>19</sup> S. RUCIŃSKI, 'Praefectus Urbi'..., s. 69.

Na szczególną uwagę zasługuje opatrzone komentarzem tłumaczenie *De aquaeductu urbis Romae* autorstwa C. Kunderewicza<sup>20</sup>. Dzieło tego romanisty opublikowane w 1961 roku było pierwszym, i pozostaje jak na razie jedynym polskim przekładem traktatu Frontinusa, a także jednym z pierwszych w literaturze światowej<sup>21</sup>.

Proceduralnej ochronie wybranych miejsc publicznych, tj. dróg i rzek oraz ich brzegów, poświęcona jest moja monografia z roku 2010 zatytułowana *Ochrona dróg i rzek publicznych w prawie rzymskim w okresie republiki i pryncypatu*. Trzeba jednak podkreślić, że dotyczy ona wyłącznie miejsc znajdujących się poza miastami, zaś o budowlach położonych w ich granicach traktuje jedynie marginalnie. Niemniej przeprowadzone wówczas badania zachęciły mnie do pogłębienia i rozszerzenia zakresu rozważań o całą infrastrukturę miejską i zastanowienia się, czyjej i jakiej, z uwzględnieniem okresu historycznego, podlegała ona regulacji i ochronie prawnej.

Liczba publikacji traktujących o *cura urbis* oraz fakt, że przeważająca większość z nich omawia to zagadnienie ograniczając je do czasów republiki, nie pozwala mówić, iż zostało ono czy to na gruncie romanistyki rodzimej czy światowej opracowane kompleksowo. To samo dotyczy problematyki związanej z urzędnikami pełniącymi w czasach republiki pieczę nad Miastem. Należeli do nich w zasadzie tylko edylowie i cenzorzy. Prawdą jest natomiast fakt, iż tak wąskie, jeśli chodzi o odpowiedzialne służby spojrzenie na to zagadnienie jest o tyle niewłaściwe, że pozwala stworzyć jedynie fragmentaryczny obraz *cura urbis* w tym okresie historycznym.

We współczesnej literaturze dość konsekwentnie pomija się także kwestię odróżnienia *custodia urbis* od *cura urbis* w sensie ścisłym. W związku z tym, w przeważającej większości prac na temat *cura urbis*, piecza nad Miastem przedstawiana jest w jej ogólnym znaczeniu, co praktycznie uniemożliwia uchwycenie genezy urzędów zaangażowanych w jej realizowanie. Natomiast, aby ten cel osiągnąć bezwzględnie

<sup>20</sup> *O akweduktach miasta Rzymu. Frontinus, przeł. i wstęp C. KUNDEREWICZ*, Warszawa 1961 (Prace Zakładu Archeologii Antycznej IHKM PAN, z. 19).

<sup>21</sup> Pierwszego tłumaczenia na język nowożytny dokonał francuski uczoney P. GRIMAL, *Frontin. Les aqueducs de la ville de Rome*, Paris 1944.

należy dokonać rozróżnienia *cura* od *custodia urbis* oraz omówić jej funkcjonowanie kolejno w republice i w pryncypacie.

## 5. Układ pracy

Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów podzielonych na mniejsze jednostki redakcyjne oraz zakończenia. Zawiera również wykaz skrótów, indeks źródeł i wykaz literatury.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Zagadnienia ogólne* będzie poświęcony przedstawieniu różnych aspektów infrastruktury miejskiej Rzymu okresu republiki i pryncypatu. W pierwszej kolejności uwaga zostanie skupiona na wyjaśnieniu znaczenia terminu infrastruktura oraz wymienieniu jego rodzajów. Następnie wskazane i opisane zostaną typowe, stałe elementy infrastruktury rzymskiego miasta. Wśród nich znajdują się świątynie, akwedukty, ulice, system kanalizacyjny oraz łaźnie. Wyjaśniony zostanie także termin '*cura urbis*', jego znaczenie i geneza.

Rozdział drugi, *Cura urbis w Rzymie w okresie republiki*, dotyczyć będzie funkcji urzędników pełniących *cura urbis* w tym okresie historycznym, a więc cenзорów, edylów plebejskich i kurulnych, a także pretorów oraz *quattuorviri viis in urbe purgandis*. W pierwszej kolejności przedstawione będą kompetencje cenзорów, ze szczególnym uwzględnieniem ich uprawnień do inicjowania budowy nowych obiektów publicznych. Najwięcej uwagi zostanie jednak poświęcone edydom, w których funkcjonowaniu najbardziej widoczne są korzenie późniejszych cesarskich urzędów *curatores*.

Rozdział trzeci, *Cura urbis w Rzymie w okresie pryncypatu*, rozpocznie się od uwag wstępnych poświęconych działalności Augusta jako twórcy nowych urzędów publicznych. Najobszerniejszą część rozdziału trzeciego będą stanowiły rozważania na temat tych urzędów, a przede wszystkim na temat *curatores* odpowiedzialnych za prawidłowe funkcjonowanie infrastruktury Rzymu w okresie pryncypatu. Omówiona zostanie także geneza, kompetencje i przeobrażenia zachodzące w ramach poszczególnych urzędów kuratorów. Badaniom

poddane będą następujące urzędy: *curatores aquarum, aedium locorumque publicorum, riparum et alvei Tiberis* oraz *curatores viarum*. Poruszona zostanie również kwestia relacji między kuratorami a prefektami, w szczególności prefektem miasta (*praefectus urbi*) oraz kuratorami a prokuratorami (*procuratores*), których historia zapamiętała jako jeden z bardziej kontrowersyjnych urzędów okresu pryncypatu. Pod uwagę wzięte będą okoliczności, przyczyny ich powołania oraz zakres powierzonych im funkcji w administracji publicznej.

Ostatnim punktem pracy jest *Zakończenie*, w którym powzięta zostanie próba podsumowania poczynionych ustaleń i wyciągnięcia wniosków.